

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Local Wisdom) เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงการสั่งสมประสบการณ์มาหลายชั่วอายุคน ไม่ทราบว่าเป็นผู้คิดค้น ใครเป็นผู้สร้าง เพราะไม่มีการบันทึก แต่มีการถ่ายทอดและปฏิบัติตามกันมา เหตุที่ชาวบ้านได้พัฒนาภูมิปัญญาของตนเองก็เพราะจะต้องต่อสู้กับภัยธรรมชาติต่าง ๆ นานา โดยเฉพาะในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ (ชงชัย สาระกุล, 2538, หน้า 1) ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้ การปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกัน ความรู้ในการทำมาหากิน ความรู้ในการป้องกันภัย การเรียนรู้ทางสังคม ความรู้ด้านสุขภาพอนามัย และการอาศัยร่วมกับธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การสังเกตธรรมชาติ การแก้ปัญหา การลองผิดลองถูก การปรับปรุงแก้ไข การทดลองใช้คัดเลือก และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านจนถึงปัจจุบัน และถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ

การทอผ้าพื้นบ้านทางภาคเหนือเป็นงานหัตถกรรมพื้นเมือง ซึ่งมีความผูกพันกับชีวิตความเป็นอยู่มาตั้งแต่สมัยบรรพกาล เดิมทีเป็นการทอผ้าเพื่อใช้ในการนุ่งห่ม และนำมาใช้ภายในครอบครัว และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เมื่อสังคมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง การประกอบอาชีพเพื่อการดำรงชีวิตต้องมีการแข่งขันกันมากขึ้น ส่งผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยีใหม่ ๆ นอกจากนี้เศรษฐกิจในสังคมอุตสาหกรรมก็บีบรัดให้คนเราต้องดิ้นรนช่วยเหลือตัวเอง บางครั้งไม่คำนึงถึงความปลอดภัยของตนเองและครอบครัว สำหรับประชากรในจังหวัดลำพูนมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นอุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมอาหาร รวมถึงโรงงานอุตสาหกรรมผลิตสิ่งทอ ซึ่งในจังหวัดลำพูนมีชื่อเสียงด้านผ้าทอทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย ทำให้มีผู้ประกอบการอาชีพทอผ้าหลายระดับด้วยกัน ดังที่ กาญจนา เกียรติมนิรัตน์ (2546, หน้า 35) กล่าวว่าลักษณะการทอผ้าพื้นบ้านมี 3 ระดับด้วยกัน คือ ระดับโรงงานอุตสาหกรรม ระดับนอกโรงงาน และระดับอุตสาหกรรมในครัวเรือน มีทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย และพจน์ ดำริชัยมงคล (2546, หน้า 37-40) เพิ่มเติมว่าการผลิตผ้าฝ้ายทอมือที่มีการกำลังการผลิตมากที่สุดอยู่ในอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ซึ่งมีชื่อเสียงด้านผ้าฝ้ายทอมือ และยังจัดเป็นงานหัตถกรรมที่ได้รับการยอมรับในคุณภาพ เป็นที่ต้องการของ

ตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ ในปี 2542 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอป่าซาง จึงให้แนวคิดในการรวมกลุ่มแก้กลุ่มทอผ้าจากตำบลต่าง ๆ เพื่อจัดตั้งเป็น “ชมรมเครือข่ายผ้าฝ้ายทอมืออำเภอป่าซาง” ซึ่งมีศูนย์รวมผลิตภัณฑ์เครือข่ายหัตถกรรมพื้นบ้านอำเภอป่าซาง อยู่ที่บ้านดอนหลวง และผลิตภัณฑ์สิ่งทอต่าง ๆ นั้นมีจุดเด่นอยู่ที่ลวดลายของผ้าที่ทอด้วยมือ โดยอาศัยเครื่องทอผ้าที่เรียกว่า “กี่กระตุก” ในการผลิตโดยในทุกขั้นตอนของกระบวนการทอผ้าแบบกี่กระตุกล้วนแล้วแต่ต้องใช้ฝีมือ ความรู้ ความชำนาญในการทอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝีมือในการทอต้องมีความประณีต เรียบร้อย

อาชีพทอผ้าฝ้าย คือ วิถีชีวิตของชาวอำเภอป่าซาง ที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดให้คนรุ่นปัจจุบัน ซึ่งอาชีพทอผ้าแฝงไปด้วยอารมณ์ละเอียดอ่อน ความประณีต และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งอำเภอป่าซางเป็นแหล่งผลิตผ้าฝ้ายแหล่งที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดลำพูน โดยผ้าที่ทอออกมาเป็นผ้าฝ้าย 100% ที่มีลวดลายผ้าเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมานาน และปัจจุบันผ้าทอของอำเภอป่าซางได้แปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนตามความต้องการของตลาดและผู้บริโภค ซึ่งมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของอำเภอป่าซาง แต่เมื่อสังคมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง การประกอบอาชีพเพื่อการดำรงชีวิตต้องมีการแข่งขันกันสูง มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ส่งผลให้ต้องมีการผลิตผ้าฝ้ายทอมือเพื่อจำหน่ายมากขึ้น จากเดิมหมู่บ้านดอนหลวงเริ่มผลิตผ้าทอโดยเริ่มจากกิจการเล็ก ๆ ภายในครัวเรือน จนกลายเป็นธุรกิจในท้องถิ่น และต่อมามีการรวมกลุ่มกันของแม่บ้าน มีการผลิตผ้าทอเพื่อจำหน่ายและส่งออกทั้งภายในและต่างประเทศเพิ่มสูงขึ้น โดยผู้ผลิตจะต้องตกอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมในการทำงานประมาณ 8 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งการผลิตผ้าทอนั้นมีกระบวนการผลิตหลายขั้นตอน ซึ่งต้องสัมผัสกับวัสดุอุปกรณ์ กระบวนการผลิต เช่น การใช้ อุปกรณ์ ในการปั่นฝ้าย ฟันละอองจากเส้นฝ้าย เส้นไหม สารเคมี ซึ่งปัจจุบันมักใช้สีเคมีหรือสีสังเคราะห์แทน สีย้อมธรรมชาติสำหรับการย้อมผ้า สิ่งเหล่านี้อาจก่อให้เกิดความไม่ปลอดภัยหรืออุบัติเหตุในขณะปฏิบัติงานโดยที่ผู้ปฏิบัติงานอาจไม่ตระหนักถึงอันตรายเพียงเล็กน้อย ๆ เหล่านั้น ซึ่งมีโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาสุขภาพ และความไม่ปลอดภัยอันเนื่องมาจากการทำงานได้

ปัญหาด้านอันตรายและโรคที่เกิดจากการทำงานมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างการผลิตของสังคมไทยที่เปลี่ยนมาจากภาคการเกษตรมาเป็นภาคอุตสาหกรรมและบริการ ดังที่ เบญจา ยอดคำเนิน-แอ็ดติง และคนอื่น ๆ (2542, หน้า 5) สรุปไว้ว่าอันตรายที่ได้รับจากการทำงานมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การทำงานในสภาวะที่ไม่เหมาะสมก่อให้เกิดโรคต่าง ๆ เช่น ปัญหาระบบทางเดินหายใจจากฝุ่นฝ้ายในโรงงานทอผ้า โรคปอดหินในโรงงานไหมหิน หรือเกษตรกรมักมีปัญหาเรื่องสารเคมี การทำงานกับเครื่องจักรเครื่องยนต์ติดต่อกันเป็นเวลานาน มีแนวโน้มก่อให้เกิดอุบัติเหตุได้ง่าย การทำงานในท่าทางที่ไม่เหมาะสม เช่น การทำงานอยู่ท่าเดียว นาน ๆ การก้มหลัง หรือยกของหนัก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เกษราวัลณ์ นิลวรังกุล และคนอื่น ๆ (www.nidambe11.net)

พบว่านโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับการทอผ้า ส่งผลกระทบต่อสุขภาพคนทำงาน ทั้งเชิงบวกและลบ ผลกระทบเชิงบวก คือ ทำให้ประชาชนได้รับความรู้เพิ่มเติมจากการอบรม และ การศึกษาดูงานเรื่องการบริหารจัดการ การตลาด การบัญชี การย้อมสีผ้า และผ้าลายใหม่ ๆ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้เด็กนักเรียนในโรงเรียนได้เรียนรู้วิธีการทอผ้าจาก ครู ผู้ปกครองและกลุ่มสตรีที่ทอผ้าในชุมชน ทำให้กลุ่มมีรายได้เพิ่มทำให้บุตรหลานได้เรียนสูงขึ้น และส่งเสริมให้กลุ่มทอผ้าเข้าถึงบริการสุขภาพง่ายขึ้น ส่วนผลกระทบเชิงลบ คือ มีการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิต ก่อนที่จะมีนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ประชาชนชนบทใช้เวลาพูดคุย รับประทาน อาหารด้วยกัน แต่เมื่อมีนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ประชาชนบางส่วนขยันทอผ้า มีเวลา พักผ่อนน้อยลง และไม่มีเวลาพบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้าน และผู้สูงอายุบางคนไม่ได้ไปวัด เกิดอาการ เจ็บป่วยที่เกิดขึ้นจากสีกเคมีที่ใช้ย้อมผ้า ทำให้เกิดอาการต่าง ๆ ภาวะย้อม เช่น อาการคอแห้ง ไอบ่อย น้ำตาไหล แสบตา และตาบวม เวลาบ้วนน้ำลายมีสีติดออกมาด้วย มือเท้าแตก ขอบเล็บกร่อนเพราะ โดนนํ้าสีเคมี เวียนศีรษะจากกลิ่นสีย้อม นอกจากอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากลักษณะการทำงานที่ไม่ ถูกท่า เช่น ปวดเมื่อยตามตัว ปวดหลัง ปวดขา และปวดเท้าที่เหยียบก๊ทอผ้า อันเนื่องมาจากที่ต้อง นั่งทอผ้าอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานประมาณ 10 ชั่วโมง นอกจากนี้ยังมีผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เป็นพิษเกิดจากการเทสีเคมีลงท่อน้ำทิ้งหรือพื้นดินโดยไม่มีระบบบำบัดสารพิษหรือโลหะหนักใน สีย้อม เนื่องจากประชาชนขาดความรู้ และการตระหนักถึงอันตรายของสีเคมี ทำให้เป็นอันตรายต่อ พิษและสิ่งมีชีวิตในชุมชน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้าน อาชีวอนามัย และความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน โดยการศึกษาการทำงานทอผ้าในด้านวัสดุศาสตร์ และกระบวนการผลิต ไม่ว่าจะเป็นวัตถุดิบที่ใช้ ซึ่งอาจจะเป็นพิษต่อสุขภาพ อุปกรณ์เครื่องมือใช้และกระบวนการผลิต โดยแต่ละขั้นตอนต้องเผชิญ กับฝุ่น ฝุ่นละอองจากเส้นฝ้ายเล็ก ๆ รวมถึงสารเคมีที่ใช้ในการย้อมสีเส้นฝ้าย ซึ่งอุปกรณ์เครื่องมือ และกระบวนการผลิตเหล่านี้จะนำไปสู่อันตรายที่เกิดจากการทำงาน และมีผลต่อสุขภาพของ ผู้ประกอบอาชีพทอผ้า ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยการมองให้เห็นถึง ความสามารถ ความรู้ และแนวคิดในการพึ่งพา ดูแลจัดการตนเองให้มีสุขภาพปลอดภัยจากการ ประกอบอาชีพทอผ้า แล้วนำมาวิเคราะห์ โดยผู้วิจัยใช้เทคนิค การวิเคราะห์งานเพื่อความปลอดภัย (Job Safety Analysis: JSA) มาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เนื่องจากการวิเคราะห์งานสามารถทำให้ ทราบได้ว่ามีอันตรายหรืออุบัติเหตุอะไรเกิดขึ้น โอกาสในการเกิดอุบัติเหตุหรือการบาดเจ็บ หรือเจ็บป่วยมีมากน้อยเพียงใดระหว่างขั้นตอนกระบวนการผลิต และข้อมูลที่ได้จากการวิจัยจะใช้ เป็นแนวทางในการหาวิธีป้องกัน ควบคุมอุบัติเหตุแก่ผู้ประกอบอาชีพทอผ้า ของกลุ่มสตรีทอผ้า

บ้านดอนหลวง อำเภอบ้านดง จังหวัดลำพูน ให้มีความปลอดภัย และมีสุขภาพอนามัยที่ดีในการทำงาน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน
2. เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านอาชีวอนามัย และความปลอดภัยในการทำงานทอผ้ากลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน
3. เพื่อหาแนวทางการป้องกัน ควบคุมอุบัติเหตุในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน

ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตครอบคลุมดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตกลุ่มศึกษา

- 1.1 กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง ตำบลแม่แรง อำเภอบ้านดง จังหวัดลำพูน
- 1.2 ผู้อาวุโสบ้านดอนหลวง ตำบลแม่แรง อำเภอบ้านดง จังหวัดลำพูน
- 1.3 เจ้าหน้าที่และบุคลากรในหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ อำเภอบ้านดง จังหวัดลำพูน

2. ขอบเขตพื้นที่

บ้านดอนหลวง หมู่ที่ 7 ตำบลแม่แรง อำเภอบ้านดง จังหวัดลำพูน

3. ขอบเขตเนื้อหา

- 3.1 ความรู้เกี่ยวกับผ้าทอที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของอาชีพทอผ้า และภูมิปัญญาการประกอบอาชีพทอผ้า
- 3.2 ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในกระบวนการผลิตของการทอผ้า ประกอบด้วยด้านวัสดุศาสตร์ ได้แก่ วัตถุดิบ วัสดุอุปกรณ์ในการผลิตและด้านกระบวนการผลิต ได้แก่ การย้อมเส้นฝ้าย การทอ
- 3.3 วิเคราะห์ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านอาชีวอนามัย และความปลอดภัยโดยวิเคราะห์ขั้นตอนการทำงาน อันตรายจากขั้นตอนการทำงาน และวิธีการป้องกัน ทั้งด้านวัสดุศาสตร์และด้านกระบวนการผลิตโดยใช้กระบวนการวิเคราะห์งานเพื่อความปลอดภัย (JSA) ของสุรจิตร สุนทรธรรม (2544, หน้า 16)

3.4 หาแนวทางการป้องกัน/ควบคุมอุบัติเหตุแก่กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน ให้มีความปลอดภัย และมีสุขภาพอนามัยที่ดีจากการปฏิบัติงาน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ และวิธีการคิดอย่างเป็นระบบ ด้านอาชีพอนามัย และความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน

การจัดการด้านอาชีพอนามัยและความปลอดภัย หมายถึง เป็นวิธีการใช้ความรู้ ประสบการณ์ และการปฏิบัติ ให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ จากการประกอบอาชีพทอผ้าแก่ กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน

ผ้าฝ้ายทอมือ หมายถึง เป็นผ้าทอที่ทอเป็นผ้าพื้นโดยใช้ฝ้ายพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งเป็นฝ้าย ที่มีเส้นใยนุ่มและเหนียว ในการทอจะทอเป็นผืนยาวติดต่อกัน ซึ่งนำไปใช้ในการตัดเย็บ สวมใส่ หรือเป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ

การวิเคราะห์ หมายถึง การแยกแยะ ความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และการแก้ไขปัญหา โดยใช้หลักการวิเคราะห์งานเพื่อความปลอดภัย ของกระบวนการผลิตในการทำงานทอผ้าของกลุ่ม สตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน

ประโยชน์ที่ได้รับการวิจัย

1. ทราบถึงวิธีการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านอาชีพอนามัย และความปลอดภัย ในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน
2. ได้แนวทางการป้องกัน ควบคุมอุบัติเหตุแก่กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน ให้มีความปลอดภัยและมีสุขภาพอนามัยที่ดีจากการปฏิบัติงาน